

DĚJINY ŠPANĚLSKA

JIŘÍ CHALUPA

N NAKLADATELSTVÍ
LN LIDOVÉ NOVINY

noucí dynastii ve 14. století v rodě Evreux, který roku 1479 vystřídala dynastie Foix. Co se existence navarrského království týče, byla to ovšem už dynastie poslední, neboť na začátku 16. století se Navarra po razantním zásahu Ferdinanda Aragonského stala součástí sjednocujícího se španělského státu.

2. KATALÁNSKO – FRANSKÉ GENY V KRVI

Když v roce 801 Ludvík Pobožný, syn císaře Karla Velikého, dobyl Barcelonu, začala se odvíjet historie tzv. Hispánské marky (*Marca Hispánica*), pohraniční zóny, kterou Frankové vybudovali na území dnešního Katalánska, aby zabránili muslimským pánům Al-Andalus pronikat dále do západní Evropy. Netrvalo to ovšem ani sto let a katalánští šlechtici se zpod franské kontroly postupně vymanili. Barcelonský hrabě Guifredo I., zvaný Chlupatý (špan. *Wifredo el Velloso*, kat. *Guifré el Pilós*), vládnoucí v letech 878–897, byl posledním barcelonským hrabětem, jehož do funkce uvedli Frankové. Napříště již katalánským markám dědičně vládli Guifredovi potomci, přičemž od franské říše už se očekával pouze formální souhlas. Na mapě jihozápadní Evropy se tak začal rýsovat nový významný stát, Katalánsko. V roce 947 na trůn v Barceloně usedl hrabě Borrell II. (vládl až do roku 992), který už vystupoval jako na franské říši zcela nezávislý panovník. To je ovšem jenom jeden úhel pohledu, ten čistě politický. Například z hlediska církevního se těsné svazky mezi Franky/Francouzi a Katalánci protáhly na tři a půl století. Katalánští klerici totiž na franském a později francouzském arcibiskupství v jihofrancouzském Narbonne záviseli až do roku 1154, kdy papež jmenoval tarragonského arcibiskupa metropolitou, takže severozápad poloostrova získal nezávislost i v této oblasti. Co se kultury a mentality týče, dlouhodobé intenzivní styky Katalánců se sousedy na severu povedou k tomu, že v zemi se vytvoří vlastní výrazná kulturní i jazyková identita, která Katalánce jasně odliší od zbytku románského obyvatelstva na Pyrenejském poloostrově.

V 10. století docházelo k prudkým vzájemným bojům mezi jednotlivými katalánskými hrabaty (Barcelona, Osona, Gerona), z nichž vítězně vyšel již zmíněný Borrell II. Ten se pokoušel udržovat relativně přátelské vztahy se dvěma mocnými sousedy, Franky na severu a muslimy na jihu. Nebyla to ovšem jednoduchá úloha, jak se mělo brzy ukázat. V případě córdobského diktátora Al-Mansúra diplomacie selhala, když jeho armáda v roce 985 dobyla a vážně poničila Barcelonu. Al-Mansúrovy opakované ataky na katalánské teritorium nakonec vedly ke ztrátě Tarragony, kterou barcelonští vládci znovu dostanou pod svou kontrolu až na počátku 12. století. Hrabě Borrell II. tehdy marně čekal na franskou pomoc a nakonec se musel ukrýt v horách nad Barcelonou, v dnes světoznámém Montserratu. Franská pasivita vyvolala v řadách barcelonských značné pobouření a prestiž jejich severních spojenců pozvolna upadala. Rozklad chalífátu potom znamenal pro katalánskou hrabata velkou šanci: zahájila expanzi na jih, což na čas utlumilo vzájemné spory. Dobyta území byla kolonizována, zintenzivňovala se zemědělská produkce, objevovaly se unifikující tendence, v jednotlivých hrabstvích postupně převládl princip dědičných následníků. Za vlády barcelonského hraběte Ramóna Berenguera I. zvaného Starý (*el Viejo*) v letech 1035–1076 vznikly podle tradičního vyprávění tzv. *usatges*, soupis zvyků a obyčejů katalánského hrabství, založený na římských i vizigótských právních normách, na rozsudcích hraběcího soudu

v Barceloně, ale i na církevních kánonech. *Usatges* se staly základem tradičního katalánského práva a jedním z identifikačních znaků katalánského historického národa. Katalánci se prosadili i na poli bitevním, k jejich největším hrdinům patří barcelonský hrabě Ramón Berenguer III. Veliký (*el Grande*, 1096–1131), nadaný válečník, který s muslimy svedl celou řadu slavných soubojů: Tortosa (1095), Amposta (1097), Oropesa (1098). O definitivním sblížení Katalánska a Aragonie v polovině 12. století bude řeč v následující kapitole.

3. ARAGONIE – CESTOU KE SLÁVĚ A VELIKOSTI

Aragonské hrabství, podobně jako zmíněná hrabství katalánská, bylo výsledkem snahy franských panovníků zajistit jižní hranici svého impéria proti nebezpečí muslimského útoku. Aragonské království vyrostlo konkrétně ze tří hrabství (zdá se, že v tomto případě se používalo spíše termínu *marquesado* čili „markýzství“) Hispánské marky: Aragonie, Sobrarbe a Ribagorzy. Prvním aragonským vládcem, který se významněji zapsal do analů, byl Aznar I. Galíndez, vládnoucí v aragonském hrabství v letech 809–820. Potom byl odtud sice vypuzen a v následujících dvaceti letech se musel spokojit s vládou v hrabstvích Cerdaña a Urgel, ale nakonec přece jen dokázal založit vládnoucí dynastii, která usedla na trůn v Aragonii v osobě jeho syna Galinda Aznáreze I. (844–867). Aznarovská dědičná koruna postupem času získala nezávislost na franské říši, musela se ovšem politicky podrobit momentálně silnějším panovníkům z Pamplony. V praxi to znamenalo, že v letech 935 až 1035 se aragonská hrabství stala součástí navarrského království. V roce 1035 se Ramiro I., nemanželský syn navarrského panovníka Sancha III. Velikého, zmocnil hrabství Ribagorza a Sobrarbe a prohlásil se aragonským králem. A historici jej opravdu označili za prvního skutečného aragonského panovníka. Ač bastard, mnohými vysmívaný a opovrhovaný, byl Ramiro schopný a ambiciózní muž, který na trůnu setrval až do roku 1063 a položil solidní základy budoucí aragonské velikosti. Jeho následovníci napomohli legitimizovat novou vládnoucí dynastii výrazným příklonem k Římu jako centru západního křesťanství. Tak se Aragonie stala nedílnou součástí evropského Západu a postupem času se aragonská monarchie proměnila v jasného hegemona celého východního Španělska, v budoucnu potom spolu s Kastilií rovněž v hybný motor celošpanělské politické integrace.

Aragonci dokázali dokonale využít oslabení muslimů po pádu chalífátu a od poloviny 11. století se s vervou pustili do *reconquisty* na úkor slábnoucích taifských monarchií. Aragonský panovník si na pomoc zval bojovníky také ze sousední franské říše. Ti si oděv ozdobili křížem a byli tak vlastně prvními křížáky španělských dějin. Nápor aragonské *reconquisty* vyvrcholil za Alfonse I. Bojovného (*el Batallador*, 1104–1134). Ten ušetřil muslimům tolik bolestivých porážek, že jeho sláva překročila Pyreneje a jeho jméno se objevuje i v kronikách francouzských. Koneckonců za mnohé ze svých vojenských triumfů vděčil přímé pomoci četných jihofrancouzských rytířů, které dokázal přemluvit, aby si pro svůj zápas o čest a slávu zvolili právě aragonská bojiště. V roce 1118 Alfons dobyl Zaragozu a učinil z ní své sídelní město. Tím se Aragonci se dostali až na linii Ebra a z malého horského království se rázem stala velká a mocná monarchie. Jasným svědectvím úpadku muslimské autority a růstu aragonské prestiže je bitva u Cutandy (čer-

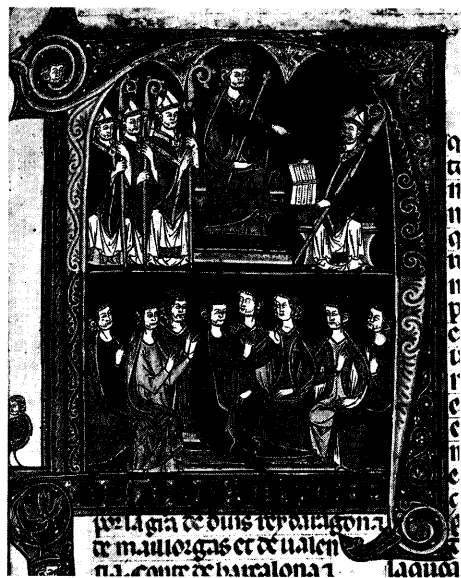

Znak aragonského království

ven 1120), kde Alfons rozdrtil almorávidskou armádu na čele s Ibrahímem ibn Júsem. Za třicet let Alfonsovy vlády se aragonské teritorium celkově zdvojnásobilo. Na Alfonsových úspěších nic podstatného nemění fakt, že se mu nepovedl závěr vlády, kdy nezvládl úplně poslední bitvu své předlouhé válečnické kariéry. Došlo k tomu u obce Fraga, asi 50 kilometrů od katalánské Léridy, a zdá se, že Alfons tehdy hrubě podcenil své méně početné muslimské soupeře, takže byl donucen k potupnému útěku do Zaragozy. O pár dnů později unavený a pokořený monarcha zemřel. Bohužel bezdětný, protože z jeho svazku s kastilskou princeznou Urracou žádné děti nevzešly. Zklamáný král dokonce pod záminkou neplodnosti královnu v roce 1114 zapudil, což vztahy mezi Aragonií na jedné a Kastilií a Leónem na straně druhé značně poškodilo. Stojí určitě za zmínku, že problém s fertilitou byl ve skutečnosti zřejmě na straně velkého bojovníka, protože Urraca s jinými

partnery děti zplodit dokázala. Ať tak či onak, situace po Alfonsově smrti využili jak aragonští, tak navarrští šlechtici a biskupové a v příkrém rozporu s poslední vůlí zesnulého bezdětného krále, který chtěl vládu nad královstvím odkázat rytířským řádům, zvolili vlastní panovníky. Pro Aragonii Alfonsova bratra Ramira, který usedl na trůn v Zaragoze pod jménem Ramiro II. zvaný Mnich (*el Monje*). V Navaře si vybrali Garcíu Ramíreze zvaného Obnovitel (*el Restaurador*), syna Cidovy dcery Cristiny Rodríguez, čili vnuka samotného přeslavného Cida. Osudy Navarry a Aragonie se tím rozdělily na příštích téměř čtyři sta let – až v roce 1512 bude Navarra Ferdinandem Aragonským definitivně připojena ke sjednocujícímu se Španělsku. Zatímco Navarra a Aragonie se rozešly, Aragonie a Katalánsko se naopak vzápětí spojily. Po Alfonsově smrti se v Aragonii naplno rozhořela vážná dynastická krize. Už jsme řekli, že králem byl prohlášen Alfonsův mladší bratr Ramiro, který – jak napovídá jeho přídomek „Mnich“ – skutečně kráčel po cestě církevní kariéry a dotáhl to až na opata a biskupa. Dokázal ovšem zaimprovizovat, svou nadějnou církevní dráhu přerušil, oženil se a vzápětí zplodil potomka, dceru Petronilu (1136). Ta byla ve věku pouhého jednoho roku provdána za barcelonského hraběte Ramóna Berenguera IV. zvaného Svatý (*el Santo*) a oba pak společně vcelku úspěšně vládli oběma teritoriím po více než dvacet let (1137–1162). Položili tím základy mimořádně úzkého vztahu mezi Aragonií a Katalánskem, dvou regionů, které se pak už vlastně nikdy výrazněji nerozešly a pod společnými panovníky se dočkaly sjednocení celého Španělska na konci 15. století.

Prvním panovníkem, na jehož hlavě spočinuly obě koruny, královská aragonská a hraběcí barcelonská, byl syn zmíněné dvojice Alfons II. Zdrženlivý (*el Casto*), panující v letech 1162–1196. Za svůj přídomek prý vděčil faktu, že nezpłodil žádné potomky mimo manželství. Aragonští panovníci se stále intenzivněji zajímali o jih Francie a sám Alfons v letech 1166–1173 vládl i tam jako hrabě provensálský. Na přelomu 12. a 13. století moc aragonského soustátí dále vzrůstala. Na jeho trůnu tehdy seděl schopný a energický panovník Pedro II. Katolický (*el Católico*), jenž nebyl jenom aragonským králem a barcelonským hrabětem, ale v letech 1204–1213 i pánem jihofrancouzského Montpellieru. Pedrova pozice byla tak silná a jeho autorita tak nezpochybnitelná, že se v roce 1204 nechal korunovat v Římě samotným papežem Inocencem III. Právě Pedro II. se v čele Aragonců zúčastnil historické bitvy proti islámu u Las Navas de Tolosa v roce 1212. O rok později ovšem došlo ke katastrofě, která zapyrenejské ambice aragonské koruny v prostoru jihofrancouzské Okcitanie na dlouhou dobu zmařila. Pedro se totiž nešťastně zapletl do konfliktů na jihu Francie, které se rozpoutaly okolo albigenických kacířů, a vsadil na špatného koně. Aragonský panovník spolu se svými jihofrancouzskými spojenci vytáhl do boje proti křížákům a také proti vojsku francouzského krále Filipa II., vedenému Šimonem z Montfortu. Nepřátelé se střetli v bitvě u Muret (asi 20 kilometrů na jih od Toulouse), kde Aragonci prohráli a Pedro přišel o život. V následujících letech si tudíž museli nechat zajít chuť na další teritoriální zisky na francouzském jihu a Okcitanie se pak poměrně rychle přesunula do sféry vlivu francouzských panovníků. Někteří historici v této souvislosti spekulují dokonce o zmaření reálné možnosti na vznik velkého „pyrenejského království“, které by vedle Aragonie a Katalánska bývalo zahrnovalo i část jižní Francie. V reakci na nastalou situaci se Aragonci rozhodli, že jejich další expanze zamíří spíše do oblasti Valencie a na Baleárské ostrovy. A v tomto ohledu se jim dařilo. Notně k tomu přispěl král Jaime I. zvaný Dobyvatel (*el Conquistador*), který na trůn usedl již ve svých pěti letech a setrval na něm po značnou část 13. století – vládl totiž impozantních třiašedesát let (1213–1276). Moc aragonských panovníků očividně sílila, Jaime byl současně hrabětem barcelonským, od roku 1219 vládl i v Montpellieru a v několika dalších okciténských enklávách, roku 1229 se pak stal díky úspěšnému boji proti muslimům rovněž králem na Mallorce a o dalších deset let později ve Valencii. Jaime zpočátku musel bojovat proti odstředivým tendencím aragonské vysoké šlechty, v roce 1224 se dokonce nakrátko ocitl v zajetí. Byl však zdatným politikem a poté, co odpor šlechtických rivalů zlomil, jim nabídl nové mise a nová bojiště: zapojil je do rozhodujících tažení aragonské *reconquisty*. O Baleáry byly svedeny tuhé boje, které se protáhly na šest let (1229–1235). Na konečném triumfu se největší měrou podíleli Katalánci, z jejich řad se následně rekrutovala většina osadníků ostrovů, kde se dodnes vedle španělštiny mluví také katalánsky. Dobývání Valencie trvalo ještě o poznání déle, dlouhých třináct let (1232–1245). V roce 1239 Jaime vytvořil valencijské království, které obdrželo zvláštní privilegia (*els Furs*) a stalo se specifickou součástí aragonské trojkoruny: Aragonie, Katalánsko, Valencie. Za Jaimeho se také s více méně definitivní platností vyřešilo mocensko-teritoriální směřování aragonské monarchie. Na jaře roku 1258 totiž aragonský král ve francouzském Corbeil (nedaleko Paříže) podepsal smlouvu s francouzským panovníkem Ludvíkem IX., podle níž se Aragonci oficiálně vzdali všech případných nároků na Okcitanii.

Aragonský král Jaime II. na miniatuře ze 13. století

Francouzský monarcha na oplátku slavnostně odpřísáhl, že se nebude pokoušet rozšiřovat sféru svého vlivu přes Pyreneje a vznášet nároky na Katalánsko. Kam budou nyní upírat své dobytelské zraky aragonští panovníci, ukázal jasně král Pedro III. Veliký (*el Grande*, 1276–1285), který se v roce 1282 zmocnil Sicílie. Držitele aragonské trojkoruny to očividně táhlo do Středomoří a Pedro šel příkladem. V roce 1262 si vzal za manželku Konstancii z rodu Hohenštaufů, dědičku sicilské koruny, a o dvacet let později se v Palermu skutečně nechal korunovat králem Sicílie. Vzápětí (1283–1285) porazil i své francouzské rivaly, kteří o největší středomořský ostrov rovněž projevovali zájem. V podobném stylu pak pokračoval i Pedrův syn Jaime II. Spravedlivý (*el Justo*, 1291–1327), který nejprve odrazil pokusy svého soka Karla z Anjou o ovládnutí Sicílie, aby se následně díky hrdinským činům

svého admirála Rogera de Lauria dokonce zmocnil jihoitalské Kalábrie a ostrovů v Neapolském zálivu. V letech 1323–1325 své království dočasně rozšířil ještě o dva další velké středomořské ostrovy: Sardinii a Korsiku. Expanze naplno pokračovala také za krále Pedra IV. zvaného Obřadný (*el Ceremonioso*, 1336–1387). Tento energický a rázný panovník se s úspěchem pokusil rozšířit moc aragonské koruny až do východního Středomoří. Jeho elitní útočné oddíly, tzv. *almogávares*, se zmocnily mimo jiné několika řeckých enkláv, takže Pedro se dočasně honosil i titulem vévody athénské a neopatrijského. Aragonští vojáci se rovněž aktivně zapojili do válek mezi Janovem a Benátkami. Sečteno a podtrženo, Aragonie se proměnila v jednu z nejvýznamnějších středomořských mocností, s níž musel vážně počítat každý, kdo se chtěl v tomto rozsáhlém regionu jakkoliv prosadit.

Pedrovi IV. se dařilo také ve vnitřní politice. Více než stoletý odpor aragonské šlechty proti posilování a centralizování královské moci skončil v červenci 1349 u Ěpily (Zaragoza). Partikulárními zájmy se ohánějící šlechtici se proti králi spojili do vojenské aliance nazvané Aragonská unie (*Unión aragonesa*), ale jejich pokus o násilnou pacifikaci královských ambicí skončil jasnou porážkou na bitevním poli. I sám panovník však musel být obezřetný. Limity aragonské expanze směrem na západ ukázala více než jasně tzv. válka dvou Pedrů v letech 1356–1369. Tehdy se Aragonci rozhodli změřit síly s nám již známým kastilským panovníkem Pedrem Krutým, který Aragonce provokoval jak svým spojenectvím s janovskými obchodníky, hlavními aragonskými konkurenty, tak drzími útoky na aragonské a valencijské hranice. Záhy se ovšem ukázalo, že tentokrát drží aragonský monarcha v rukou beznadějně slabé karty. Demograficky byla převaha Kastilie drti-

vá, takřka pět milionů Kastilců proti pouhému milionu poddaných aragonského krále. Významnou úlohu sehrál i fakt, že kastilský Pedro mohl vést válku velice akčním a důrazným způsobem, protože jeho postavení autoritativního monarchy nebylo nijak výrazně limitováno ani šlechtou, ani městy či sněmem. Naopak aragonský Pedro musel každou novou daň či mobilizaci mužů konzultovat s kortesy v každém ze svých jednotlivých království, což znamenalo zdržení na mnoho měsíců, přičemž pro válku byla pochopitelně taková pomalost vražedná. Aragonci museli nakonec požádat o pomoc Francii a uzavřít kompromisní dohodu s budoucím kastilským králem Enriqueem.

Pozoruhodnou postavou je aragonský král Juan I. (1387–1396), který v roce 1393 založil tradici tzv. Květinových her (*Juegos Florales*) v Barceloně. Po vzoru slavných *Jeux Floraux* pořádaných v jihofrancouzském Toulouse se do Katalánska od nynějška pravidelně sjížděli významní trubadúři, pěvci a básníci, aby zde soupeřili o květinový věnec pro vítěze – autora nejkrásnějších básnických skladeb. V polovině 19. století pak budou Květinové hry v Barceloně znovu obnoveny, aby se staly jedním z výrazných prvků moderního katalánského národního obrození. Jinak se ovšem Juan zapsal do historie jako mizerný panovník, za něhož bujela korupce a politické pikle všeho druhu. Byl dokonce obviněn, že si některá vojenská tažení vymyslel, aby mohl od kortesů vymámit nějaké peníze navíc. Juan skončil jako oběť lichvářů, takže se pak po celé západní Evropě vyprávěly vtipy o „králi, který nemá co do hrnce“ a prestiž aragonské monarchie byla na konci 14. století v troskách. Po smrti bezdětného Juanova nástupce Martina I. Dobrotivého (*el Humano*, 1396–1410) došlo v aragonském soustátí ke krátké, leč značně nepřijemné mocenské krizi, když se hledání nového krále protáhlo na dlouhé dva roky. Pretendentů se vynořilo hned několik a byli natolik ambiciózní, že dokonce hrozila občanská válka. A to byla hrozba tak mocná, že se zástupci aragonské a valencijské královské koruny, jakož i reprezentanti barcelonského hrabství dohodli 28. června 1412 v Caspe na osobě kastilského regenta Ferdinanda (aragonským králem v letech 1412–1416). Na aragonský trůn tak dosedla trastámarská dynastie, vládnoucí od roku 1369 v Kastilii. Na dvoře v Zaragoze se začalo mluvit kastilsky, zatímco aragonština bude do budoucna používána spíše chudšími a neurozenými vrstvami, až nakonec pod tlakem kastilštiny zmizí úplně. Ferdinand I. Aragonský, původním jménem Fernando de Antequera, během své krátké vlády jasně prokázal mimořádný politický talent a dokonale připravil půdu pro následnou renesanci aragonské moci a slávy.

Na časy krize a nejistoty dala potom dokonale zapomenout vláda Alfonse V. Šlechtného (*el Magnánimo*) v letech 1416–1458. Právě tehdy moc aragonského soustátí kulminovala a v západním Středomoří se zrodilo skutečné impérium. Alfons, sám zdatný a bohatý obchodník, panoval nad Aragonií, Valencií, Katalánskem, Mallorkou, Sicílií, Sardinii a od roku 1443 i Neapolskem. Po svém předchůdci zdědil rovněž ambiciózní politické projekty v Kastilii, kde podporoval protivníky krále Juana II. Zde se mu ovšem nedařilo, a tak se nakonec z Kastilie stáhl a začal se naplno věnovat středomořské politice. Alfons byl skutečný renesanční kavalír a dobrodruh, během dlouhých let svých italských bojů a politických šarváků zažil nejednu nebezpečnou situaci, na nějaký čas se dokonce ocitl v zajetí milánského vévody Viscontiho. Právě s ním ovšem nakonec dokázal najít společnou řeč a uzavřít dohodu o sféře vlivu na Apeninském poloostrově, kterou kro-